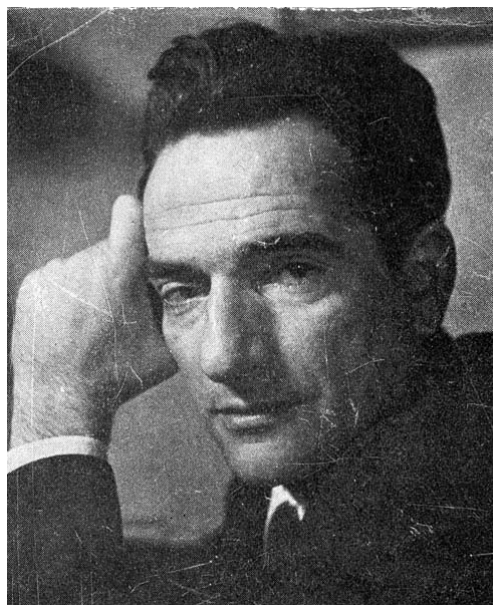

**Jevrejska opština
Sarajevo**

**Jewish community
Sarajevo**

Jevrejska opština Sarajevo, Hamdije Kreševljakovića 59, phone/fax: + 387/33 22 96 66, + 387/33 22 96 67
URL: <http://www.benevolencija.eu.org>
E-mail: la_bene@open.net.ba

OSTOJA KISIĆ

2009. GODINA – STOGODIŠNJICA ROĐENJA I DVADESETOGODIŠNJICA OD SMRTI OSKARA DAVIČA

Interes za Davičovu poeziju, kao poeziju revolucionarnih inovacija, je ogroman. Kada u ovoj svečanoj prilici saberemo sva pisanja i odgovore povodom pesničkog delovanja Oskara Daviča, i pitamo se šta je fenomen njegovog pesničkog nastupa u celini, onda bi se dalo odgovoriti da je to rad na autobiografiji poezije cele nacije. Nije se bez razloga tvrdilo da je ova poezija tragična. Ne u svome korenu, u svakoj od nekoliko hiljada ideja (naprotiv – u njegovoj poeziji pobeda čoveka je isto tako mnogobrojna), već u samoj toj grandioznosti, tom detaljnom preletu od detinjih asocijacija, do spekulativnih ponora o smrti, od prve svesti o čoveku kao socijalnom biću, do klasne borbe, do rigoroznih kritika današnjice i vizija aktivnog komunista, od mnogobrojnih reminiscencija na poredak u srpskoj poeziji, do izraza vlastitih lirskih sumnji, od opisa arhaičnih seoskih naprava, pluga i sekire, do sasvim preciznog ovladavanja jezikom tehnološke ere, od rasipništva do štednje reči, i od knjige do knjige, uvek neponovljiv i po sebi i po drugima. Mi smo svi svedoci kako se buši stena egzistencije da bi se ispitala svaka njena žila, kako se stena obrušava na čoveka i kako joj on decenijama odoleva.

STOGODIŠNJICA ROĐENJA I DVADESETOGODIŠNJICA OD SMRTI OSKARA DAVIČA / 1

DAVIČOVO NASLEĐE

... nijedna književna bitka nije dobijena ako se zadržimo iz bilo kojih razloga na nivou dobijene bitke...

Iza datuma rođenja i smrti Oskara Daviča (Šabac, 19. januar 1909 – Beograd, 30. septembar 1989.) krije se velika epoha naše literature. Takvih epoha je malo u ukupnoj našoj istoriji. Karakteristike su joj u tome što su se nadrealističkim pokretom, kome je Davičo pripadao i bio mu jedan od osnivača, naše literature u Jugoslaviji prestale da kasne u svome književnom razvoju naspram najraznovrsnijih literatura u svetu. Da je Davičo učinio samo to što je učinio u ranom nadrealizmu zasigurno je da njegovo ime nikada ne bi bilo izbrisano iz budućih istorija književnosti. Ali za njim je ostao opus velikih razmera i živahna književna, publicistička i društvena aktivnost po kojoj će biti upamćen kao jedan od mobilizatora književne avangarde u periodu dužem od šest decenija, a u društvenoj istoriji kao komunista koji je svojom publicističkom aktivnošću krčio nove puteve socijalističke kulture, ukazivao na zablude i oštro se razračunavao sa nosiocima retrogradnih ideja prisutnim u svim prirodama naše revolucije. Davičo i revolucija je ne samo zato jedna od najključnijih tema koje će morati biti raspravljene u kompleksu Davičovog dela i njegovog životnog puta. I previše je paradoksa na tome putu. Previše zamki za istraživača. I sam život Davičov gasi se u deceniji kada je objavljena istorija Saveza komunista Jugoslavije u glavnoj redakciji Morača-Stanojevićeva u kojoj je u završnom poglavlju održan momento Partiji. Nijedna utešna nota, nijedan pozitivni ton! Dabome, tragično za istoričare, a poučno za Partiju. Davičo, nasuprot tome, umire u punom uverenju da će komunizam pobediti. Sudeći po poslednjem rukopisu sa njegovog radnog stola, koji će biti objavljen posthumno u sarajevskom Oslobođenju, igrom slučaja, Davičo se vratio počecima zrelih revolucionarnih previranja pod Titom uoči drugog svetskog rata. Poslednji akordi ove proze izražavaju veru u komunizam! Životne politike, koje su, unatoč pobedi – u miru, pod Titom, u našem autentičnom socijalističkom razvoju, mizernom nipočemu, nisu Daviču bile suviše naklonjene. On je bio neprivilogovan pisac i privilegije za sebe nikada nije tražio. Međutim, on je u jednoj od svojih posled-

JOŠ JEDAN GRAD

Na dva okrajka vekne, duge od Slavije do Kalemegdana,
bacila su se istovremeno dva prosjaka kapetana.

I dok dlanom od dlan, sudarili su se sekutićima,
pogledali su se i brzim nožićima,

izišli jedan drugom na potiljak
-jedan kapetan, drugi prosjak.

Nisu stali. Skupili su mrvice puta u šaku.
Nisu zadržali, a jedan drugom nestali su u mraku.

Tek kad je došlo krajnje vreme,
stigli su do reka namenjenih istoriji.

One su tekle dalje.
Ali brzog su prestigli sporiji.

Požare koje su ukresale njihove mrve, bez traga
Razvejao je nestanak težak. To je i na mene ljaga.

OSKAR DAVIČO

njih reakcija u javnosti dao kratku, ali vrlo karakterističnu izjavu; na primedbu da je svojom literaturom bio uz vlast, Davičo je izjavio da on, Marko Ristić i ukupna linija posleratne književnosti, koja ide i preko njih, nije bio uz vlast, nego upravo ta vlast ili na vlasti. Svestan da je tvorio jednu književnost i njen pokret, Davičo je s pravom od nje tražio više od njene sitničavosti koju je mogla da ponudi tradicionalno neangažovana literatura u dodiru sa budućnošću.

Zahvaćen pobeđnim plamenom revolucije Davičo je utoliko složenija književna pojava što svoju takozvanu književnu vlast, kao i Marko Ristić, nije zloupotrebio. Književna vlast se uostalom, kada bi neko i hteo, ne može zloupotrebiti niti ispoljiti onako kako se ona ispoljava u svim organizovanim društvima na drugim planovima društvenog života. Suprotno tome, Davičova ideja književne orijentacije je bila u poznatoj zamisli postepenog oduzimanja svetovne vlasti nad ljudima, a smisao organizovanje društvene akcije nalazio je u Titovom oslobođenju, u samoupravljanju kao ideji i postvarenju, u ravnomernom međunarodnom ostvarenju, ne samo prema Evropi i važećim svetskim silama i mega državama, naprotiv, otvaranju po svim linijama, u svim pravcima. Kriza koju je Davičo uviđao mnogo pre od onih koji sada preuzimaju odgovornost za njeno razrešenje izazivala je Daviča da se osovi na par-

tikularizam podstaknu pritajenim verskim i nacionalnim mržnjama i hegemonizmom država-ideja koje u ime ideje gutaju sve živo. Suština je u tome da su procesi u kulturi kod nas išli tokom kojim su išli i da su reakcionarne snage u kulturi izašle iz okvira kreacije, a samim tim i iz književnosti, a pod njenim plaštom počele da deluju organizovano protiv svih nekadašnjih neistomišljenika, delujući čisto političkim sredstvima. Tako je politički pritisak na Daviča dolazio iz krugova koji su u literaturi bili suštinski poraženi. Tradicionalističko-retrogradna književnost nije htela da prizna prevrat koji je izvršen.

Kada je reč o Davičovim bitkama, one će ići uz shvatanje da nijedna književna bitka nije dobijena ako se zadržimo bilo iz kojih razloga na nivou dobijene bitke. Ma koliko ona blistava bila, bićemo izbačeni iz stroja.

Ideja suviše prosta, ali vraški ju je teško slediti. Posebno zato što je Davičo imao nekoliko razvojnih faza, hijatusa i počinjenja. Da se Davičo, reći ću jednu heretičku misao, zakačio na bilo kojoj od njih, da je egoistički bdeo nad svojim rukopisom, njegova

književnoistorijska projekcija u građanskoj historiografiji bila bi solidnija u odnosu na njegove nemire, ili, kako on kaže sunovrate.

I iz tog ugla što nam govore Davičova javna pitanja kao što su brojne književne nagrade? Svaki iole manje sujetan književnik, a svaki bolji književnik više sumnja u svoje delo nego što sumnja drugi (pa i Davičo je dabome bio zahvaćen sumnjom pa i otporom), zna da je književna nagrada izraz trenutnih književnih odnosa koji se opiru, sad literaturi kao takvoj, sad nagradama za tu literaturu. Nagrade su drugim rečima izraz književnog života, a ono može nekada biti porazno nizak u znaku gubitka svih vrednosti i poraza svih osvojenih bitaka. Nisu retke Davičove izjave da nagrade njemu ne pripadaju. Treba ih davati mladima, govorio je i onima u čije su ime dodeljene. On je jednostavno prema njima bio indiferentan.

Ostaje pitanje Sabranih dela Oskara Daviča.

Davičo je iza sebe ostavio veliki književni opus. Reč je o zbirci proze, poezije, eseja i drama od preko pedeset tomova. Niko nema tačan popis šta je sve objavio. On nije pravio nikakve pouzdane bibliografije svojih rukopisa.

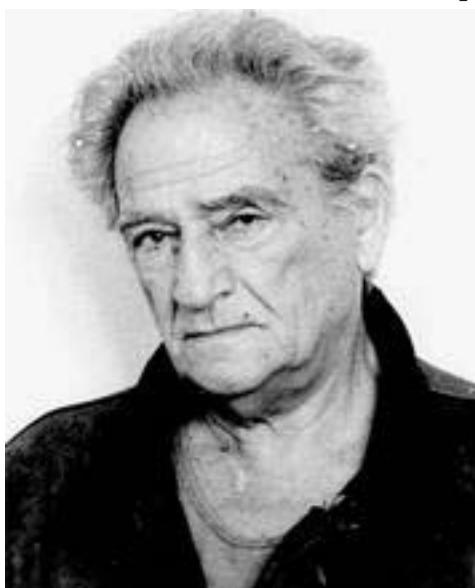
Sabrana dela Oskara Daviča pojavila su se 1969. godine u izdanju beogradske Prosvete i sara-

jevske Svjetlosti u redakciji Roksande Njeguš. Dvadeset tomova. Ona obuhvataju Davičova dela objavljena do 1969. godine. Udruženi izdavači Prosveta Beograd, Mladost Zagreb, Pobjeda Titograd i Svjetlost Sarajevo izdali su deset tomova kasnije, 1979. godine. Izabranu poeziju Oskara Daviča u redakciji Milice Nikolić. Osam tomova. Rekoh da tim izdanjima nije obuhvaćeno još tridesetak tomova što znači da ni pola od svega što je Davičo objavio kod raznih izdavača u zemlji nije obuhvaćeno Sabranim delima. Samo u jednoj godini, pred kraj života, imao je šest objavljenih knjiga. Izvan sabranih dela, valja navesti i vrednosni kriterij, nalaze se dela koja su nasuprot ignorisanju književne kritike pod parolom iz 1959. godine Sa Davičom je gotovo kritika je tek nedavno stidljivo priznala da se u delima poznog Daviča nalaze knjige koje

prevazilaze sva očekivanja i koja daju poseban smer našoj literaturi kraja dvadesetog veka. Od izuzetnog su književnog značaja njegov roman Gospodar zaborava, pripovetke Nežne priče, roman Zavičaj, roman biografskog karaktera Po zanimanju samoubica i roman u rukopisu koji se nalazi kod izdavača Po zanimanju izdajica, te ciklus knjiga od desetak zbirki poezije koje je kritika nazvala metafizičkim pesmama Oskara Daviča, inače nesklonog metafizici. Tu su drame od

kojih bih posebno istakao Mesija-ah objavljenu u časopisu Dalje i nekoliko knjiga polemika, članaka i eseja koje objašnjavaju društvenu i kulturnu situaciju književnosti.

Kako pristupiti svemu tome? Jer je sigurno da će se na osnovu toga prevrednovati Davičova literatura. Davičo je prirodno bio, moglo bi se reći, snishodljiv prema književnoj kritici, kada je reč o globalnim ocenama njegovih dela. Iako nije bio zadovoljan kriterijumima koji su zasnovani na osnovu ranih Davičovih dela da je Hana njegova najbolja pesma, a Pesma njegov najbolji roman, on se nije trudio da taj školski kriterijum negira. Kako je Davičo počeo da stvara u prvoj četvrti dvadesetog veka a završio sa brojnim i kvalitetnim delima u poslednjoj četvrtini istog veka baveći se aktivno literaturom nekih šezdeset i pet godina života, on je svoj opstanak u literaturi video u stalnim promenama izraza, stila i sadržaja. Izazov velikog ciklusa romana o robijama gde se kroz četiri knjige Robije, a potom je istom ciklusu dodata i peta pod naslovom Zavičaji, Davičo stilski i sadržajno nigde nije is-

toznačajan. Pa čak ni u Robijama. Neka njegova dela obzirom da su svojom pojavom značila isuviše snažan udarac tradicionalnoj literaturi predstavljala su zastor kroz koja su se pojavljivala iz senke njegovog neumornog pisanja književno-estetski mnogo koherentnija dela. Sve što je dignuto na opšti simbol u literaturi se odbacuje saopštavanjem opštih simbola pa su tako i neka Davičova dela pokašana staviti pod plašt završenosti Davičovog opusa što je on mnogo puta svojim reskim izrazom upozorio da njegovo delo bukvalno nije ni uz čiju vlast, već da je metafizički rađeno ono samo za vlast nad nama, to jest njegov duh opiranja koliko i duh privlačnosti. On je uostalom prvi koji je kod nas sa Poezijom i otporima a i kroz velike blokove polemika kao što je bio poznati sukob realizam-modernizam, za osnovu svojih nepromenljivih kriterija procenio – da kriteriji moraju u literaturi biti promenljivi i da oni zavise, koliko od literature same, toliko od okolnosti koje sputavaju i oslobađaju postojeće stvaralačke snage. Možda iz tih razloga on je vrlo olako prepuštao kritici da vrši selekciju njegovih dela, ne prema njegovom shvatanju literature, već prema vladajućim percepcijama literature u kojoj se obavlja njeno vrednovanje. Ali pri tome je uzimao sebi za pravo da i sam određuje stepen i kriterijume jednog prevrednovanja literature u svim njenim načelima.

I ostaje još jednom krupno pitanje vezano za Davičova dela posle Daviča. To je pitanje književnoistorijskih vrednovanja Davičovog dela. Nastranu njegov položaj u istorijama književnosti, pregledima i univerzitetskim programima, Davičo nije bio zadovoljan razvojem nauke o književnosti, a posebno književno-istorijskim naukama. Uz oštre proteste koje je istraživao u svojim polemikama ne može se govoriti o sujetama ako se ta nauka bavi prema Davičovom prigovoru vlastitim titulama, a shodno tome i titularnim pristupima literaturi, umesto naučnim kreacijama i otkrićima koja iz toga proizilaze. On sam u svojim esejima nije prema književnosti imao pouzdan književno-istorijski kriterijum. Nije se usuđivao da piše čak ni u obliku teza o književnoistorijskom i bilo kakvom sledu u našoj ili svetskoj književnosti, ni u minimumu kao što su to u naznakama činili Krleža i Ristić, već je uvek ta pitanja prepustio književnoj kritici. Uprkos tome što je bio u sukobu sa velikim brojem književnih kritičara i profesora univerziteta Davičo nije nikada, ni njima, a niti nekom drugom prilikom predlagao nikakav čvrst sistem vrednosti.

Što se tiče istorije u širem smislu reči valja napomenuti da su najveća njegova interesovanja bila vezana za srpski socijaldemokratski pokret

U mnogim akterima toga pokreta on je i kao pesnik nalazio inspiraciju i pokušao da pronikne u osećanja sveta.

Davičo je bio u konfliktima više decenija sa najvećim kulturnim institucijama u Srbiji, a to su Beogradski univerzitet i Srpska akademija nauka. Možda i iz tih razloga o tako značajnoj ličnosti nemamo nijednu doktorsku radnju, Ličnosti koja je dominirala u kulturi Beograda, više decenija i ostavila dela trajne vrednosti. Van Beograda je bio i akademik i imao je počasti kakve ima retko koji naš pisac, alu u njemu je, u gradu u kome je proveo najveći deo svoga života protiv njega vođeno par sudskih procesa koji su i tuženom i tužitelju bili nepotrebni. To samo govori da će u budućnosti biti neophodno izvršiti ono što je Davičo po ko zna koliko puta naglašavao – radikalnu proveru naše institucionalizovane svesti pod parolom Sami sebi nismo dovoljni! A kada do toga dođe, biće izvršene, prirodno, i neke korekcije prema velikom i univerzalnom književnom nasleđu Oskara Daviča.

19.oktobr 1989. godine

mladi davičo

Počinjati pisati i nastaviti. Počinjati pisati vrlo često znači biti duboko odan nekolicini drugova koji od tebe traže sve veća i veća iskušenja. Nije li to uspešan beg od profanog i osrednjeg u literaturi?

Šabački biograf Oskara Daviča konstatovao je Davičovu biografiju pretežno iz Davičovih stihova i izjava (intervjua). Kad ovo pišem imam pred sobom knjigu Vladimira Jovičića pod naslovom Zemljaci¹) koja blago nijansira odnos šabačkih Beograđana: Oskara Daviča, Milorada Panića-Surepa, Dragana Simića i Mileta Stankovića prema gradu u kome su proveli najranije detinjstvo. Rašireno je mišljenje da su Šapčani lukavi, pronicljivi, duhoviti, stameni, ali i vezani za Beograd više nego građani neke druge provincije. U kulturnom pogledu Šabac je grad prve čitaonice u Srbiji, grad mnogih listova i časopisa, uglednih ljudi, inače bogat, utonuo u savsko blato i šašu kao i njegova hiljadugodišnja, neinpozantna, zapuštena turska tvrđava, bedem otomanskog carstva – Zaslun. Sava je tu široka i razlivena, kao da je više ruinirala srednjoevropsku obalu od balkanske, uz koju se prikovalo nekoliko desetina ulica Davičovog detinjstva². Mnogi smatraju da je to grad u leksičkom pogledu bujan i da su ljudi u njemu negovali hrpe prebijenih, istošenih, nagomilanih, izvrnutih reči koje su pravi cvetnjak za pesničku delat-

nost modernog smera u kojoj se podrazumeva proširivanje srpskohrvatskog leksičkog fonda do eksplozije, u kojoj se prvo raspadaju gramatički zakoni metra i ritmike, pa onda traverze građanskog komoditeta i morala.

Rekosmo da je Davičova biografija oskudna. Ona se temelji na autobiografiji koju je Delo donelo aprila 1963.godine sa autobiografijama Antonija Isakovića, Dobrice Ćosića, Desanke Maksimović, Dušana Radovića pod naslovom *Pisci o sebi*. Ona ne pruža iscrpne podatke: nekoliko fragmenata iz porodičnog života, istina duhovotih, ali za koje ne znamo da li su se stvarno dogodili. Jedan takav „skeč“ iz šabačkog detinjstva Oskara Daviča govori nam da je Davičov ujak recitovao svojoj sestri, Davičovoj

majci, stihove koje je Davičo prisluškiavao jednom ispod stola, i tako prisluškujući tuđe stihove dodao svoje, nelogične i aritmične, što smatra temeljom svoga početništva. Ta aritmija izgledala je simbolična i opravdana iz perspektive koja odvaja Oskara Daviča od njegovih ranih radova.

Što se tiče Davičovih izjava koje je davao o sebi, one se, obzirom da se odnose na različite delove njegovog života i rada, razlikuju po tonu i karakteru. One koje se odnose na njegovo detinjstvo, dečaštvo i mladost,

sve do 1932. godine, podsećaju na priče iz Tolstojeve istoimene trilogije, a izjave posle robije, na koju je prispeo iz Bihaća, kao sekretar partijske organizacije, posle provale jednog člana organizacije, kasnije izbačenog iz KPJ, zgusnute su, konkretne, bez lakog, neobaveznog nijansiranja. Detalji skoro sasvim otpadaju. U njima nema ničeg zabavnog.

Davičove izjave za štampu poznate su jer su akcione, jer se odnose na žive književne situacije. On je javno, pred svima, ugrožavajući ionako ugrožene temelje građanske književnosti pisao svoju biografiju: od dela do intervjuja, od intervjuja do odbrane i tako dalje.

Svaka njegova izjava doživljava komentarisanja i preštampanja. Sve je Marko Ristić uradio kao esejista, pokrećući goruća pitanja jugoslovenske i evropske inteligencije, to je Davičo nadopunjavao izjavama, izazivajući iste reakcije. Naša kulturna javnost u toku trideset pa i pedeset godina unazad reagovala je ma kako da je bio povređen njen integritet. Zbog toga su oba ova pisca nailazila na iste reakcije, bez obzira na

forme kroz koje su izražavala svoj revolt na postojeću situaciju. Tako su se, ako izuzmemo godine koje razdvajaju ova dva pisca i stimulanse koji su uslovljavali njihov rad, našli na istoj liniji iako se njihova, tako da kažem, tehnika pisanja samo neznatnim delom dodiruje.

Daviču intelektualizam nikada nije bio blizak. On se uvek osećao piscem proleterom koji je prihvatio marksizam kao jedinu mogućnost spoznaje sveta i društva. Brzo se osposobio za profesora i za revolucionara, mnogo brže nego što je postao pisac. U njemu kao čoveku postojalo je nešto što je druge nedovoljno vuklo da se zalažu za njegove radove. Kada se pogledaju listovi i časopisi u kojima je mladi Davičo objavljivao, najčešće su to bile publikacije prezrele

književnosti, završene u jednoj fazi. S njim je predratni nadrealizam završavao svoju predratnu akciju, s njim je Krleža, objavljujući u *Pečatu*, ušao u jednu od svojih poslednjih predratnih književnih avantura, posle koje će, tokom rata, mistički položiti ruku na svoje dnevnik o ružama i Erazmu Roterdamskom. S njim će Naša stvarnost naći svoju angažovanu poeziju, a njegovi savremenici Đorđe Jovanović i Đorđe Kostić dobrog saborca i istomišljenika. Uvučen je u književnu akciju šireg obima

pre nego što je bio spreman za nju. Jedva da je išta dobio od toga. Ostao je bez književnih i materijalnih priznanja i pesničkog ugleda u širem smislu reči. Ali, mada je tiho ulazio u književnost u vreme kada je izgledalo nemoguće ma šta krupno učiniti, on iz nje uprkos nedaćama ličnog života nije nikada više izašao. Uoči prvog svetskog rata Davičo će navršiti pet godina, a uoči drugog trideset. Rano će diplomirati, u dvadeset prvoj godini života, i tražiti posao³. U Beogradu se nalazi od 1919. godine. Prvi rad će objaviti 1925. godine u časopisu kolege Đorđa Jovanovića, mlađeg od njega godinu dana. Šta su mogli ondašnji šesnaestogodišnjaci najbolje ćemo se uveriti ako prelistamo *Okna*, sitan, neugledan, poluprivatan časopis bez fizionomije i trajnih ostvarenja. Ni u jednoj istoriji literature šesnaestogodišnjaci nisu napravili časopis, ali je velika sreća da su ga imali, jer je bankrot njihove publikacije veće iskustvo nego njeno pokretanje. Đorđe Jovanović sa *Oknima* bankrotira odmah, gaseći neuglednu crvenu lampicu pred reflektorima

vremena koja je obasjavala defetistički nemir i manir dvadesetih godina. Kod nas su se u to vreme raspremale tamnice za masovan priliv političkih zatvorenika, a u svetu su dovršavali svoj književni opus Gorki, Jesenjin, Drajzer, Sinkler. Kod nas, Gligorić već otvara sudnicu, Andrić je nekako, po njemu, isplivao na površinu. Dadaizam već ima istoriju. Nadrealističke oluje su se uveliko osećale u Beogradu. Marko Ristić ima za sobom precizne sudove o svim književnim pojavama veka i već se, uz Krležu, oseća kao čovek koji ozbiljno utiče na dalji proces srpskohrvatske književnosti. Dok je Milan Bogdanović stidljivo čeprkao po književnosti od Dubrovčana do modernih, ova dvojica su integrisala novija dostignuća u svetu. Još 1920. godine istaknuto je mišljenje, razumese, štampano u Putevima 1924, da je položaj i duh naše književnosti posle rata, „posle Skerlića“, sasvim nov, da su pale ideje, forme i kanoni. U svakom slučaju, sa još mnogo više primera moglo bi se pokazati da je u doba prvog objavljivanja rada Oskara Daviča književnost izlazila na šire i modernije puteve i da je njen uticaj bio širi nego što se to moglo očekivati. Sve je imala osim onih koji će njen smisao i duh još čvršće povezati sa budućnošću.

Nema iz te perspektive od pola stoleća i više unazad izgleda prirodno da defetističku literaturu odmeni revolucionarna. Prvi Davičovi radovi su revolucionarni dvojako: u književnom smislu i u smislu opredeljenja samog autora. Pre rata ta revolucionarnost izgledala je sasvim drukčije. Prvi Davičov rad malo ko da pominje. Iščeprkao ga je Eli Finci za tekst Krležine enciklopedije. Taj prvi rad objavljen u Oknima nosi naslov *Ka mansardi* i deli Daviča dugi niz godina od vremena kad će kritičari za njega reći da je socijalni pesnik, da piše socijalnu poeziju.

Ka mansardi je patetična pripovedna reportaža u kojoj se njen junak, razume se gladan, sentimentalno veže za radnika koji stanuje na mansardi. Video se u takvom Daviču više čitalac Maksima Gorkog koji će u poeziji kojekako i drugovati s njim, ali će u naše vreme, kad bude pisao prozu, zaboraviti da ga je čitao „na ruskom“, kako je to u vreme Davičovog skojevanja bilo u modi. Ali poezija nije što i proza. Usavršavajući je, upuštajući se, naime, preko nje u sva duhovna raspoloženja i struje, uvek podređujući stihove da služe njemu i sredini za koju su pisani, na Davičovom predratnom književnom putu postoje vidljivi zaokreti, kao ni kod jednog drugog pisca koji se ikada javio u našoj književnosti. Rani i pozni radovi su međusobno gotovo neporedivi. Ne vidim ni velike sličnosti između pojedinih rodova. Put od čistih automatskih tekstova do poezije Detinjstva i Mladosti, a naročito

Brodoloma i Hane, za svakog drugog pesnika izgledao bi vratoloman. Za pravog nadrealistu, onog koji potpisuje *Položaj nadrealizma* u društvenom procesu, koji se može smatrati jednim od naših manifesta, taj put morao bi izgledati kao gubljenje nadrealističke časti, ali ne i revolucionarnih pozicija.

Bez ikakvog uspeha sa Oknima, Davičo 1926. godine odlazi u Pariz: tada je kafanica „Rontonda“, centar svetskog kulturnog prevrata, već postala građanski zanimljiva institucija. Jedno je izvesno: u Pariz se, naime u pravi Pariz nije moglo ići bez preporuka Kaulija, Erenberga, Ristića, Pabla Nerude itd., dakle onih intelektualaca koji su kulturno prevratničke pariske ideje doneli u svoje zemlje. Sudeći po svemu, Davičo je išao tamo da studira francuski jezik, da bi dve godine po povratku iz Pariza na vreme diplomirao mlad, veoma mlad – u dvadeset i prvoj godini. Književnost za to vreme u domovini nije baš pravila gigantske korake, ako se izuzme uspon Miroslava Krleže. Nicali su časopisi kao što su Mitropanov sokolaški *Južni pregled* u Skoplju. Nova literatura, Livadićeva *Hrvatska revija* u Zagrebu, buržoasko-demokratski *Život i rad* u Beogradu itd. Zabeleženo je, kao izraz javne naklonosti za tu svrhu knjige, treće izdanje *Krklečeve Srebrne ceste*, dvesta deveto izdanje *Gorskog vijenca*, uspeh *Kosovskih božura* (danas sasvim zaboravljene knjige), prevodi japanske, indijske, asirske književnosti, prevodi Blejka. To su godine, kako se „omaklo“ jednom ondašnjem recenzentu konzervativnog *Letopisa Matice Srpske*, „opadanje levičarskih struja u našoj književnosti za koju se kaže da je vrlo tiha i nešto umorna“. U građanskom smislu reči život je normalizovan. Pisci ulaze u sastav državnih diplomatskih misija. Osim nekolicine, među kojima se ističe Gligorić i Bogdanović, izgleda kao da niko ne vodi računa o knjigama. Tada se pojavila *Kolajna Tina Ujevića* i *Čuvari sveta St. Vinavera*, za koga se piše da „nikada i nimalo nije čifta, ali nije ni pesnik“. Rade Dreinac će objaviti knjigu *Bandit* i pesnik, Aleksandar Vučo *Krov nad prozorom*; „mlad, inteligentan i bogat Beograđanin“ – pisali su povodom toga, a povodom Korena vida kazaće se da su „mondenski karpis i ambicija“. Za knjigu *Bez mere* recenzent kaže: „Knjiga g. Ristića predstavlja čist snobizam, jer je naša književnost prebrodila dane krajnjeg ludila i poze“ (M. M. Pešić: *Život i rad*, 1928. str. 547). I tako dalje. Davičo je bio svestan svih tih okolnosti u kojima se nalazi pisac sa svojom knjigom. On je sve to gledao izbliza i moralo mu se nametnuti pitanje, isto ono koje okupira današnje pesnike, naročito sledbenike Oskara Daviča, mlađe od njega punih trideset godina: knjige su tu, ali šta dalje?

Počinjati pisati i nastaviti. Počinjati pisati vrlo često znači biti duboko odan nekolicini drugova koji od tebe traže sve veća i veća iskušenja. Nije li to uspešan beg od profanog i osrednjeg u literaturi?

Nadrealizam je u Beogradu predstavljao bedem otpora građanskim strujama koje su mladim ljudima izgledale lažne. Ma koja od tih građanskih struja da je posvetila više pažnje političkoj ekonomiji i psihologiji (psihoanalizi) imala bi sigurno veliki broj mladih ljudi na svojoj strani. Obe te nauke samouvereno su govorile, svaka za sebe i svaka svojom terminologijom, najčešće o perspektivama savremenog društva. I to isključivo novim perspektivama. Teoretičari nadrealizma koji su taj pokret doveli do usijanja, doveli su ga spojevima tih dveju nauka, iako one jedna za drugu u istoriji kulture nisu pokazivale nikakav interes. Izgleda da je to prvi i jedini put da politička nauka i psihologija nađu dodirne tačke preko posebnog medijuma koji je dobio ime nadrealizam i koji se bavio, kada je to trebalo da kažu, isključivo literaturom, ali svoje pristalice i simpatizere slao je na sve novootvorene političke frontove protiv fašizma u svetu. Samo se time mogu objasniti mnoge Davičove lirske devijacije od automatskog teksta do jesenjinovskih sumornih raspoloženja, karakterističnih naročito na onim mestima sa krčmom, gde se žali da je sam, da je „bez ljubavi bolestan“, ili u Uranku gde se obraća Veri:

*Reci jesi li ti ta naprsla drška glasa,
Vero, sestrice plava, izbijeno gnezdo reči,
je l' osmeh ono crveno što bižu čopori pasa
je l' proleće to što se može
kao meso
nožem seći?*

Ipak, iz svega se moglo nazreti da je duh vremena senčen rukom talentovanih pojedinaca, uprkos nevremenu.

Mi smo do sada govorili kako se Davičo, probijao kroz vreme. Mi nismo daleko od tog vremena da nam mnoge stvari neće biti i bliže nego što meni izgledaju. Čitav jedan kompleks međunarodnih događaja, koji su buržoasku Jugoslaviju ljuljali iz temelja kao pomahnitala bura udaljenu korablju, duboko je kosnuo mladu generaciju. Bilo je to doba nacionalne restauracije po planovima srpskohrvatske i slovenačke buržoazije. Prvi svetski rat se zaboravljao kao institucija koja je donela generalske činove i prihode. Veliki kompleks problema iz te epohe baš zato što ima masu živih svedoka neće još biti za izvesno vreme istorijski ozbiljno obrađen. Davičo je mlad počeo da svedoči o svom vremenu. I ne samo on, svi literati tridesetih godina postaju os-

etljivi na događaje. Manifest našeg nadrealizma su dokumenti odnosa prema građanskom stadijumu svesti i odličan rezonator svih društvenih zbivanja. Takav jedan manifest potpisao je i Oskar Davičo sa Dušanom Matićem i Đorđem Kostićem. Dijalektički materijalizam je za pisca brošure Položaj nadrealizma u društvenom procesu tajni magnet koji je privlačio sve progresivne snage u Jugoslaviji, a za nadrealiste najteže pitanje iz psihoanalize. Da, iz psihoanalize. Valjalo je u podrume svesti silaziti sa nečim konkretnim. No, marksistima koji se nisu bavili literaturom već problemima organizovanja masa uvek su svest i podsvest mogle izgledati kao jedan vid odlaganja problema revolucije. Zbog toga, upotreba dijalektičkog materijalizma kod nadrealista praktičarima izgleda sumnjiva.

Takozvana leva književnost pre rata otvoreno je i ljubomorno gundala na svojatanja nadrealizma Marksova i Lenjinova imena. Nadrealizam se uvek osećao ispravnim u tom pogledu pre svega zato jer je primer imao snažnu parisku komunističku orijentaciju tamnošnjih šefova, nadrealizma, a u Beogradu je kao očigledan aktivitet stalno vršena kritika građanskog duhovnog nivoa. Dok se razvija otvoreni processumnje između nadrealizma i leve struje Davičo je već imao objavljene nadrealističke sveske u Tragovima, Četiri strane i Anatomiji. Zahvaljujući tim objavljenim radovima ime mu se pominje, istina stidljivo ali ne bez značaja, uz ljude sa kojima se druži i na koje prenosi jedan deo odgovornosti jer su svi isti – automatizovani bez mere i ostataka. Prelistavajući svu literaturu koja se mogla naći o nadrealističkom Daviču ne može se kazati da su recenzenti bili bar u početku, narogušeni na njega, niti da su ga blatili kao Vuča i Ristića. Čak se kaže: „G. Oskar Davičo u svome penušavom fragmentu iz Rastkovih Zapisu i pesmi Brodolom sa nekom svečanom dečjom radošću, uz veliku gipkost, korača po snovima raskošno ukrašenim gde se oseća pritaženo žuborenje ruku, čudesnih vetrova na dlanu, pretskazanje za tužnu nevinu radost u velikoj ulici pod kapijom zalutale noći u ovom vrisku ljudskoga mesa u ovom toplom, tako toplom kutku sna, bez ivica i padanja“. (Slobodan V. Kršić).

Ali ima jedan čovek koji Tragovima nije bio zadovoljan, a čije je mišljenje imalo presudnu ulogu u svim nadrealizma. Taj čovek je bio Marko Ristić. U svojoj belešci o publikacijama 50 u Evropi i Tragovima Ristić je prema mladim nadrealistima bio bezobzirno kratak, škrt u pohvali. Sve što je imao da kaže o poeziji Tragova sazeo je u nekoliko rečenica. On je kazao da su njihovi stihovi primena i prakтика jedne „moderne mehanike“, da su nadrealisti automatizo-

vani, da iz njih izbija neopredeljiva i opšta, odnosno zajednička atmosfera. To ipak neće smetati da se Davičo osamostali u Anatomiji kao nadrealista. Da pođe, dakle, jedno vreme putem koji će biti najteži.

Anatomija iz više razloga ima pravo na izraz „samostalna knjiga“. U njoj će biti nagoveštene mnoge Davičove kasnije literarne mogućnosti. Iako neujednačena po vrednosti i „razumljivosti“ pojednih mesta, Anatomija nam otkriva onog „varljivog“ Daviča koji će promeniti niz formi kako bi došao do zadovoljavajućih izraza. Zar to najbolje ne govori ovaj fragment, u kome pesnik lišava rečenicu njenog mogućeg sjaja:

„Ali teško se sebi veruje i gle lakše mi je kad sam stoka. A kad čoveka i sebe primetim da hodam i visim mesnato na kostima mudro viknem:

Opsena. Drugi me pod drugim perspektivama gaze i ja ih znam kao glavobolju. Laž i to! Bolje se valjati kao kamen bez svesti. Falsifikat! Ma što bilo pružam se uz konopac koji nerazvijen leži u kotarici“. (Anatomija – izdanje nadrealista – Beograd 1930.god. – štampano u 60 primeraka).

Iz tih rečenica razviće se Davičo onakav kakav nema posle svih njegovih promena izgleda: pesnik revolta i pobune, ovde još nerazvijene, ali prisutne.

„Večno prokleti pratimo odjek neželjenih koraka po mreži razapetoj na svima kartama i kozjim stazama ... Razbalavljeno je to življenje na zgrušanim brdima i oblacima čija je stvarnost tuga usred grudi, u srcu u kome je sve dobro i iz koga sve može kao dim da iskulja“. (str. 26-27).

I još jedan kvalitet Oskara Daviča koji će se osjetiti u kasnijoj njegovoj poeziji, interes za šokantno, nalazi se već u Anatomiji:

„Crnci će te pojesti jer je devojka rođena u Kamabriji, daleko od pošte i cigara, ona plače u kovitlac i za tri žandara: havaja, havaja“. (Anatomija, str. 28.).

Pri kraju Anatomije Davičo će zaključiti svoj nadrealistički bunt sa za njega karakterističnim optimizmom:

„Svi dokumenti treba da se spale i da se živi i umire od šale“.

Ako se izuzme Položaj nadrealizma u društvenom procesu, grupna knjiga gde je Davičo manifestovao i nekako doveo u red svoj teoretski odnos prema društvenom procesu više nego prema poeziji, videće se da je on ovim završio jedan period svog književnog rada. Kada je Davičo pisao o svom prvom susretu sa Krležom 1937. godine, kada je po partijskom zadatku trebalo da ga odvede do Moše Pijade (Krleža je tada za Daviča bio pojam i mit revolucionarne književnosti), reći će da je dva puta

započinjao u literaturi: pre i posle „lepoglavskog i mitrovačkog hijatusa“.

Mi smo o Davičovom prvom započinjanju već rekli nešto. Brošura Položaj nadrealizma u društvenom procesu koliko je Davičova i koliko je važna za njega isto toliko je i tuđa, važna za istoriju nadrealizma. Brošura je imala većeg odjeka nego Tragovi i Anatomija. Smatrane je preobražajem i novom pozicijom nadrealizma. Tin Ujević je pisao da se i on slaže sa nekim postavkama te grupe, ali nadrealisti se po njemu prpošno titraju filozofemima i svojim neobičnim razborom gase vulkane. „Oni su puni mudrovanja i neiscrpni u umnim doskočicama“. Jedan od najvećih jugoslovenskih pesnika tada je već bio formirao svoje metafizičke poglede na svet i naponi koje je vršio nadrealizam, a u njegovom podmlađenom krugu Oskar Davičo, naročito manifestativni nadrealistički dokumenti bili su Tinu Ujeviću potpuno strani. Sama ta činjenica da se prihvati da kako tako razbistri svoj odnos prema pesničkim manifestima novoga doba govori nam da je Ujević video u nadrealizmu osetnog takmaca, ali i nadrealisti su u njemu imali dobrog saradnika i pesničkog uzora. Ne bi bilo bez osnove ispitati Tinov kasniji uticaj na najbolje pesme Oskara Daviča, napisane u njegovoj predratnoj fazi. Zo je ono drugo Davičovo započinjanje koje nema mnogo dodirnih tačaka sa nadrealizmom. Jedna od glavnih spona ostala je knjiga Položaj nadrealizma u društvenom procesu. Iako je Davičo, oslobodivši se automatizma napravio snažan zaokret, on ostaje vezan za pojedina mesta iz zajedničke brošure iz 1932. godine.

Ako je morao da menja formu u poeziji, koju je, uostalom, u Anatomiji tražio, ako je morao da menja objekte inspiracije – on nije promenio u suštini odnos prema poeziji, naime, nije promenio shvatanje funkcije poezije u društvu. Naprotiv, učinio je svoju poeziju funkcionalnijom prihvativši se nekih tema koje su za nadrealizam bile periferne i prilagođavajući te teme približava se mnogo ličnijem izrazu. Malo je koji pisac u istoriji literature imao tako dalekovidne programe na umu, koji neće ništa izgubiti ako nova dela donose nove senzibilitete. Na 65. strani Položaja nadrealizma Davičo, Matić i Kostić će napisati da je klasna borba postala osnovna koordinata i seme pesničke kritičke misli. Nije mi poznato kakve će komentare izazvati ova brošura u policiji^{1/4}, ali ona je u svakom slučaju podsticala angažman i suprotstavljanja buržoaskim snagama. Odležavši pet godina robije^o. Davičo nije mogao da koriguje svoje književne stavove kroz polemike i programe, kao što je bilo u modi. Jasno je stajalo u Položaju nadrealizma:

„Oslobođenje čoveka ići će i preko nas“. Potrebe oslobođenja čoveka Daviču su nalagale i davale određene ruke da se do rata, ali u velikoj žurbi jer je stalno bio pod prismotrom policije, intenzivnije bavi poezijom. Pesme koje je 1937. godine objavio u Našoj stvarnosti i koje će kasnije uneti u knjigu Pesama 1938. godine potiskuju u drugi plan nadrealističke pokuse. Za njih se više ne može kazati ono što je Ristić pisao povodom Tragova. To je pozicija lične inspiracije, ličnog detinjstva, lične mladosti. Odmah da istaknemo: ova knjiga njegovih pesama smatraće se socijalnom poezijom i naići će na baspoštedne kritike, kao što je ona u Pravdi (26. marta 1938. godine) koja Daviču poriče svaku poetsku vrednost. Tako Davičo u svom drugom predratnom drangu kod kritike nije imao sreće. Mnogi će na strani leve književnosti isticati za pozitivno, pa i Ognjen Prica, Davičov prijatelj sa robije, to što se Davičo oslobodio nadrealističke ekspoziture, ali ta kritika u žurbi vremena nije bila sposobna da izvrši dublju analizu njegove najuzbudljivije knjige, ako posmatramo Daviča kao pisca koji danas ne prestaje da uzbuđuje javnost. Posle rata Davičo će se hrabriti čas Pesmama, čas Anatomijom i započinjati nove cikluse i nove zbirke, unoseći odistinski nemir i usijavajuću atmosferu kao malo ko u poeziji, sticati učenike i kompilatore kao niko u našoj književnosti, uvek ostavljajući svoj književni opus otvorenim za nove akcije, bežeći ispod svake razumne dogme a služeći verno definicijama iz 1932. godine kada mu ponestane hrabrosti. Uprkos svemu, Davičo će Pesmama iz Naše stvarnosti i Hanom iz Pečata (1939.) ostati pesnik neprolazne vrednosti. U žurbi onih godina to se nije primetilo, a ako je i bilo lepih reči za Oskara Daviča bilo ih je više zato što je on pokazao interes za socijalno. Da se htelo, moglo se videti u kolikoj je meri Davičo već u Položaju nadrealizma bio socijalno orijentisan i da taj program u celini neće nikada moći da pesnički ostvari. Odlike ove pesničke faze Oskara Daviča su uglavnom: ogroman lirski raspon od dečije uobrazilje do žalopojke za drugom, nošenje socijalno i ideološki opredeljenim duhom od raznih ljubavnih strofa do sumornosti i razočarenja, od najvedrijih igara reči do dugih strofa bez ritma i nade. Možda je tu – niti pobijamo niti dokazujemo, niti mnogo držimo do takvog metoda – neka strofa ili pesmica Tina Ujevića u onoj i onolikoj meri koliko je Davičo prisutan u čitavoj posleratnoj srpskohrvatskoj poeziji.

Pomenusmo s početka Tolstojevu trilogiju Detinjstvo, Dečaštvo i Mladost. Da Davičo nije imao život pun nedaća, da se nije na vreme i bez kolebanja politički opredelio, da nije zbog toga osuđivan, verovatno bi njegova knjiga pesama

dobila oblik prepevavanja te Tolstojeve trilogije sa finim psihološkim obrtima, studijama, auto-posmatranjem, kao što i jesu u neku ruku Davičovi ciklusi Detinjstvo, Mladost pa i Brodolom. Kod Tolstoja život ulazi kroz širom otvorena vrata i prelama se u duši deteta, dečaka, odnosno mladića. Ta otvorena duša zlo i gorčinu života ne prima još u prvom njenom značenju, već u značenju koje odgovara prolaznom, jedva uhvatljivoj dobi čoveka. Ali, primajući sa godinama stvari u njihovim pravim značenjima, Davičo će kroz čitav svoj opus zadržati ton jedne vrste žalopojke za nastradalim drugovima, isti ton kao i u Detinjstvu za izgubljenim zavičajem i familijom. U tom pogledu, za Davičove žalopojke najkarakterističnija je jedna od prvih pesama te vrste, ona iz ciklusa Detinjstva koja se odnosi na dedovu smrt:

*Tada je mrak u ljudima zaplakao
i ljudi s njim u mraku plakali
svu noć me san nije dotakao*

Kasnije će Davičo slično pevati, sve do Flore (1955.), o drugovima sa robije, o njihovim stradanjima, o obešenim nepoznatim partizanima, o svim ljudima koji su bezgrešno i večno stradali. On je svoje motive iz Detinjstva oslobodio jedne vrste detinje naivnosti i šarma da bi ih razvio u smislu čovekoljublja svih onih koji pate, stradaju ili su izgubili živote u borbi za slobodu. Hanu smo učili napamet i prepisivali, smatrajući je zaštićenom od svih promena vremena koje hara podjednakom snagom po dušama nas svih. Hanu je pisala ruka isto tako nadarena kao i ruka pesnika Sante Marije della salute. Davičo je sa Hanom postao klasik naše poezije i nama se činilo da je to bilo veoma davno, mada će Davičo zbaciti sa sebe sve akademske ogrtače koje zaslužuje i upadati u nove bitke koje su za poeziju povedene. Ali o tome drugi put. Maksim Gorki će u Mojim univerzitetima napisati na jednom mestu da je veoma rano shvatio da čovek stvara njegovo suprotstavljanje sredini koja ga okružuje. Nije li to i Davičo rano shvatio? Veoma rano – i čitavu poeziju podredio je tom shvatanju. Pošavši u nju iz nadrealizma kao jednog vida otpora prema postojećem, izgradio je svoj stil, a u najblistavija ostvarenja tog stila ubrajaju se i Hana i neke pesme iz Detinjstva. Sa Hanom objavljenom u Krležinom Pečatu, Davičo je završio svoj predratni opus. U mutne godine rata ušao je sa nezaboravnim ostvarenjem. U teškim časovima usamljenosti recitovaće ga Marko Ristić, u čijem Hacer tiempu pod datumom 29. 11. 1940. stoji kratko: Davičo u Beogradu zbog smrti očeve. – Ušao je u tridesetu. Rat samo što nije izbio.

.....
¹ Vladimir Jovičić: *Zemljaci – Dom omladine – Šabac 1965.*

² Oskar Davičo je rođen 18. januara 1909. godine u činovničkoj porodici. Otac Nisim, zvani Nidža, sitni činovnik – majka domaćica.

³ Isteran iz gimnazije zbog sukoba sa rabinom – verskim učiteljem – gimnaziju nastavlja privatno završavajući dva razreda za jednu godinu.

^{1/4} U fondu Narodne biblioteke iz Beograda na ovoj knjizi je pored pečata Narodne biblioteke utisnut i pečat Državnog tužilaštva za grad Beograd.

Verovatno je knjiga prethodno bila vlasništvo nimalo bezazlene institucije.

⁰ Davičo je zapao u zatvor 1932. godine kao komunist, sekretar partijske ćelije u Bihaću. Provokator Čuić ga je pokazao.

OSTOJA KISIĆ

DETINJSTVO

1

Rasli smo između guvernant, krizantema, čokolade, poljubaca, maminog miraza i tate koji se vazda na nešto odlučno sprema. Rasli smo danju u bašti, noću u belom krevetu i uplašeno se čudili svetu tajni, spleta, strini, ujni, kujni, tetaka i strašnih priča dede o džinu koji pod zemljom, u rupi ljude jede i o seljacima koji govore srpski jer su glupi.

Noću su nas, dobru decu, čuvali anđeli čuvari, brave, snovi i gradski stražari, a bog je gledao s vrha ormana šta radimo rukama ispod jorgana.

Uzalud. Uzaman.

U san bi nam se gorko prikrala dva strašna, rutava, gvozdena kepeca i debelim glasom strogo pitala ko nam je kazao kako tata i mama, kako tata i mama ... bez srama ... kako se prave deca?

Rasli smo žurno bez daha jureći lestvama dana gonjeni nemirom straha i molili se i čekali puni nade da nam što pre, da nam jednom niknu brkovezi i brada u znak da iver ne pada daleko od klade.

2

Ura! U rat! – ori se iz kafane. Peskar i Mandil Afera ljube se i skaču: -Junaci! – viču uglas – unapred nam srećne rane! Smrdi rakija i pivo. Ljudi se smeju i plaču.

Zastave su mračne u mraku. Sve je mračno i strašno. Ljudi su divlje zadržgli, prljavi, znojavi, smradni,

samo je mama bela
sva bela kao brašno:
-Ubiću te, grli tatu,
usudi se samo i padni
u ovom glupom ratu!

Ja plačem, tako je mrak.
Tata me ljubi i grebe brkom vlažnim od piva:
-Ko se boji i plače nije Srbin, ni junak.
Ja plačem.

Ulica je puna
vetrom oprljanih ljudi.
Dim noćni im svima
gar misli sakriva.

4

Hladno je u zoru,
puze već prve magle;
kočijaš ošinu rage,
počinje bežanija.
Meni se bljuje. Nada mnom se brižno
vesele tetke nagle.

Oko mene se vrte polja
i šume i sve se vrti
i svet je ogromna
i teška
zakovitlana
vrteška.
A mama je tužna.
-Da li, mama, i sunce s nama, mama, putuje?
-Mama, zašto, mama, sunce tako slepo sija?

Mama me tužno ne čuje.
Troma i teška
vrti se Srbija.

7

-Je li puno daleko, mama, je li daleko Šabac?
-Daleko, dalje od neba.
-Je li ti kazao stari crveni vrabac, mama,
da je Šabac, daleko, daleko, dalje od neba?

Kiša pada u Dunav.
O, bože, bože,
Dunav je pokisao
sve do gole kože.

-Obrni se, sine, zadnji put se obrni,
jer ono što se crni kroz maglu i kišu
ono što se kroz kišu i maglu crni,
ono je druga zemlja,
druga zemlja.

Kiša pada u Dunav.
O, bože, bože,
Dunav je pokisao
sve do gole kože.

11

Deda je umro,
sasvim obično,
kao ništa,
kao da spava,
kao da će sutra,
rano izjutra
ustati
da ode
do tržišta.

Deda je umro sasvim iznenada
čim su otišli gosti,
čim je mama
vrisnula i pala,
tada
kada su nas u grlu počeli bosti
neke kosti
koje nisu bile
kosti.

Tada su pojurile zapaljene sveće
tada su muve bez glave
pojurile svim sobama,
stubama
gore
dole
kao da nešto traže.
Oh, one su se prosto ubile
tražeći nešto,
nešto malo,
nešto što su noćas izgubile.

I nijedna sveća
i nijedan čovek
nije znao da kaže
šta je to nešto
što sveće svećama traže.
Tada su samo
ogromni duboki
zaječali promuklo,
tada je ogledalo
preko naših gvozdениh lica
od straha
prepuklo.

Tada je mrak u ljudima zaplakao
i ljudi su s njim u mraku plakali
svu noć me san nije dotakao
svuda sam bio
sve pitao
do zore skakao

po sobi u kojoj sam plakao.
 A onda sam otrčao
 iz kuće vriska i nereda
 da probudim decu naše ulice:
 -Ej, deco,
 noćas sam video
 kako je umro
 moj dobri čika deda.

Jao, video sam celu голу noć,
 gledao sam je budan,
 video sam kako veliki ljudi plaču
 kad umiru stari,
 plaču isto
 kao kad malo dete
 padne
 i kad se jako udari.

Jao, video sam tice bola na ujkinom licu
 i mamine slane oči što je tako bole
 i video noć
 gde zorom izvlači
 suncobran dana
 iz crne futrole.

Jao, video sam, sve sam video
 i dan kako se porađa
 hladno,
 kao da se noću ništa,
 nikad ništa,
 ne događa.

16

Posle rata smo se vratili u Srbiju.
 Ja sam voleo što sam Srbin,
 Srbin mojsijeve vere kao i otac
 Srbin, jer smo potukli Švabe,
 jer tata kaže da Srbi vole tačnost
 kao što tačnost volimo, brate, ja i ti,
 jer Srbi vole jesti i, brate, popiti
 i, brate, jer Srbi nisu pokvareni
 i nisu antisemiti.

U Beograd smo stigli noću,
 tata je poljubio pristanište,
 neki mladi gospodin zviznuo je drugom
 tačno dva šamara,
 i rekao: „Ja sam Solunac, sunce ti kalajisano“.
 U donjoj kafani pevačice vrište
 i amali loču
 a žandari sprovode kržljavog džepara.

Sutradan je moj otac počeo da pravi poslove,
 ni luk jeo, ni luk mirisao, zaradio je lepih para
 i kupio mi belog zeca i žutu ticu,
 a ja sam njemu bez muke
 naučio ćirilicu.

Svakog je jutra dolazio Miša da me zove
 da odemo na Dunav.
 Igrali smo fudbal i ajnca u love
 kao sva deca,
 a mama je tad pobacila
 jednu malu seku
 od tri meseca.

HANA

(Sin mutnoga lovca)

1.

Ja, sin mutnoga lovca, i vidra i ovca,
zavoleo sam u gradu kolonijalnu Hanu,
kćer tužnoga trgovca, jevreja udovca,
kraj groblja što je držao bakalnicu i mehanu.

Probudila me ko šumu blistavi kreket raketa
i sad slep sam za vas, zrikavi šatrovci.
Ljubav je tako sama i tako puna sveta.
Ljubav je svetionik i spaseni pomorci.

Od nje mi gore oči - žarulje sred rulje,
od nje zru more i mreže, ribe i ribolovci,
konopcem vodopada pužu sa njom jegulje
i cvrkuću zlikovci ko vrapci i osnovci.

O, šta sve nisam snio i šta sve nisam bio
sa ćoravom Ātorom u društvu Bogoslovca.
I ono što nisam pio, što nisam razbio,
plaćo sam od svoga detinjastog novca.

No sad volim i kad volim, volim od neba do ruke
c kojom mi ljubav s dna mora izvlači
brodolomca
i nadima strojeve, oživljuje sanduke
i kida rešetke da čelom rušim dvorce,

da tragam pokrovce, otkrivam letnjikovce
i nebo s kog sam prstom tanjir sunca skino,
kad sam sunce i kosti, grobara i rovca
poslo u krčmu da piju devojačko vino.

2.

Čim sam joj video prsa nad vagom kraj izloga
Između presečene narandže i sapuna
zavoleh je što je najljepša, zavoleo sam je stoga,
što je sva bila hranjiva, sva kao usta puna.

Hana sa zenicom od bibera, s pramenjem od
vanilje
sa prstima kao cveće što u čiraku gore...
Ko ne bi voleo te začine, to lisnato obilje,
taj dimnjak nosa, ta prsa: bibavo more.

Til ne znaš njene usne što se svlače; zube što
škripe, sneg što vrije
tu harmoniku s dva reda dugmeta od porculana.
Njeh smeh me svog iscepa i smehom sve zašije
taj radosni bunar, ta životinja Hana,
kad me poljubi ustima vrelim ko mlado kuće

i ljulja poljupcima bez severa i smera,
zagrljaji njeni u meni toče i izruče
sve što divljak ruča i matroz večera.

Ti ne znaš njen pogled prljav od uglja što se puši
i gleda iz peći,
Te kapke što se dižu: spore zavjese;oko što sine:
beli badem oljušten,
njene zube krilate, zube od malih reči
i jezik šiljat i vreo, taj jezik pomalo raspušten.

3.

Hano, barko moja, zaplovimo put tropa
u prašume među pume, zatigrimo se u leta
Neka ljubav u sunce tvog trbuha zakopa
moju snežnu planinu prstima suncokreta.

Nek korak te noge i ruke, naježen zaveslaj
tirieme
bes mora osedla ponovo i rastavi,
iskapi i progutaj, izabrana, vreme
što se ko beli medved međ zubima tvojim kravi,

da iz vrča rujna, sva biljna, sva bujna
šikneš i osvežiš jedra iznemogla.
O, biljko, ti svetiljko, burna i olujna,
ti si mi dah pronašla i srcem pomogla.

4.

Noć umorna od hoda, zmijanja smelosti
ne juri vetar, leptire šarene od pigmenta;
noću otvaram dlan od same sadašnjosti.
Na svakom prstu nosim plač pet kontinenata.

Ako sam danju jedro i neprestana jara,
noću sam umorno bilo, sustao sat u ruci.
Ako sam bela košuta i nebo puno prevara,
noću sam mače malo i flock savijen u luci.

Nosim žigove pošta, na telu profile marke,
na palcu južne zvezde, na srednjem kiše što liju
na malome barke što seku katarakte,
na kažiprstu bunu, na burmi Srbiju.

Ako sam danju iskra i naprat do grla suva,
noću se iz tog gneva po zemlji krv proleva;
ako sam selo što duva na boga što Srbiju čuva,
u snu sam zemlja što seva i psuje, plače i peva.

5.

Ti ne znaš da mrtvi pod belim kamenom,
kad naslonim glavu na sleđeno krilo,
grle pod mojim olujnim ramenom
sve što će biti i što je bilo.

Tad gorim i bledim, od lomače prsti mi vrela,
krvlju mi šume iskre, zabranjene knjige,
od vatre su mi život i smrt jednako zreli,
pod okom koluti, na ruci krug verige.

Šta znate o smrti vi večni mladići?
U mome mesu žive i ljube se preci.
Ako me ujedeš, kroz ujed će mi izići
mati moja tužna i svi tužni sveci.

6.

U ovoj višnjevoj noći ja ljubim u senci busena
i kažem kamenu svakom, uzalud me mrtvi po-
hode
kada iz žila želim da klijam produžena
s dojkama do krova i do kljuna rode.

O ja ću, i ja ću, da se na proplanku
kao sve žene iz saksije, suknje raširim
i da se pretvorim u trudnu pospanku
beskrajnu kvočku, da za dan ispilim

stotine petorki, košnice vesele,
južnjake, severce, štenad, strane obe,
čitave države, đavole, anđele,
tri sveta da isteram iz svoje utrobe,

da dišu i jedu crni hleb sa solju,
da piju ovu vodu, da drhte tu od strasti,
da prime našu radost i nose nevolju
onih što će pasti jer umeju rasti

iz sebe, iz sveta, oblaka i ptice
mamuznuti suncem i džarnuti svodom,
te hitre milosnice, male veverice
ti ljudi sa tvrdim, neumornim hodom.

7.

Toliko sam video zala, puški i vešala
i glava kad padaju s panja,
da me iz tog kala, sivog ogledala,
smrt gleda i svud proganja;

crna se s tla diže i hladna gamiže
po svetu u mom detetu,
živi mi dlan liže i dahom sažiže
pesme i breskve u cvetu.

Urlam i alačem i vrištim i plačem,
čovjek s poslednjom tugom.
Ja, Bol sa Bračem iz sebe pretačem,
iz duge rane pod dugom.

Glava mi visi od sela na Tisi
do ljudi bez imena,

ljubavi, i ti si po srcu, po sisi
bodežom istim bodena.

O, kad bi iz rane, kosti prekrhane,
iz grudi ljudi, žena,
mogla da kane kap vatre, da plane
šuma, ta kosa zelena,

da iz leda noći, na dnu nemoći,
istopi brdo snage,
i vrč natoči ko sunce kad skoči
iz vlage na oči blage,

i strgne lance, slomi katance,
i vrati igru u stado,
i sve prognance, robove, znance
poljubi meko i mlado.

I svakog što čuje digne ko oluje,
povede sve mahale,
da na lance što žulje i mrak što nas kuje
ko živi plamen navale.

I svakog koji vidi
kako život bridi zovne i povede
da zbací okove i otpočne nove
dane da živi bez bede.

8.

Masakri, masakri,
nigde lišća slave,
nigde polja časti.
Bolova poplave
i ruke krvave
u blatu nam dave svet strasti.

Logori bez kraja,
udarci bez duše,
provale, o, provale...
Bodu nas u grlo,
iz zasede ruše
i pale nas tihe i male.

Sa groblja na groblje
gone nas urote,
zastave i trube.
Nedelja kolje
ponedeljke, subote,
šest dana što rade i ljube.

Koji dan da radi
i ljubi i dalje,
kada ih crn ubica
sa psovkom u trbuh
majci mrtvoj šalje,
međ crve svih majki bez lica?

Poznajem sve suze
i bol kojim zima
pušta krv dolina,
kad prebitim danima,
štekavim noćima
kao psi bežimo od psina.

Kad ludilo šiklja,
kuga svakidašnja,
iz zemlje čoveka...
Vešala u grlu,
pod rebrima plašnja
i urlik, i prsti pendreka,

i juriš kroz maglu
od tuge do tuče,
od smaka do smaka.
O, ko nas za noge
i za ruke vuče
kroz žile usirenog mraka

Masakri, masakri,
nigde polja časti,
nigde živa brata.
U lepljivo blato
mrtvi ćemo pasti
sa čioda ratnih karata.

9.

Ja nisam od ića, od kolenovića
što bez straha ležu, ustaju veseli.
Ja sam od onih crnih nikovića
što su krv pljuvali i mnogo voleli.

Mnogo su voleli moji žedni starci,
i sa dna lomača i s vrha vešala.
I kad bi im usne razneli udarci,
njihova su usta udar opraštala.

Svoga su se smeha, ljubavi libili,
bežeći od sunca, noći i sela.
I pred svakom senkom u zemlju se krili

i imali mala i zgrčena tela,
pa su svaku nadu tužno promašili
i sve što su hteli voda je odnela.

10.

Nisam od kraljića, carskih carevića
što lov lovuju, biju i lumpuju.
Ja sam od onih za koje se priča
da uvek rade i da uvek snuju.

Ja sam od gorkih nigdenikovića
što žita oru i kopaju rude.

Ja sam od onih prkosnih mladića
što nemaju hleba, a slobodu žude.

Bez igde ikog usred sveta bela,
u vučjoj jami, na podu bez priča,
praznih ruku i zborana čela,

ja tražim čoveka i jaka i smela,
druga, kog ne plaši mrak krvoprolića
ni užas smrti, za velika dela.

11.

Pod runom bonace medvedi od leda
po dnu love ostvom školjke i škravce.
I čitave lađe, jarboli, bez reda
plove im kroz glave s posadom naglavce.

Zeleni mlaz riba i senke goveda
prošli su ko jeza kroz alge i prstavce.
Iz srca dubokog i budnog medveda
krupne surle plime idu u sve pravce.

I nose na čelu lavlji lik gubavca,
krv i gnev sa lica bolesna i bleđa,
vreli kaput dana za mraz goluždravca,

starog pasoglavca, zubatog grbavca
što zna kako grozno dno mora izgleda
kada gladna vesla grize gladna beda.

12.

Nek tvoje bude sve, daj meni sunovrate,
odrane prevrate i ljute koprive.
Živeću ko pećine, ko zveri što pate,
ko svi čije su oči uvek žalostive,

jer ne znaju još sve, šta ljubav može znati,
a žele sve spoznati, grliti grljive
golje, što sakati, zebu golovrati
i znaju žar dati za snove nasrtljive,

da u miru umru, iz petnih žila da žive
i pevaju pesme kao grom grlate,
do kapi da iskape devojke pohotljive,

do kraja da sagore usnice mesnate:
da se ne povrate iz koščatih daljina
na zemlju, ko zločinci, na mesto zločina.

13.

Još laju pred kapijom. Pre istoka
- ja ko puna kučka nad nemirom -
prosuću se s krvlju iz debelog boka
licem u lice sa gladnim svemirom.

16.

Pazite mi sunce kada se okreće
s čašom u oku od pijanki razbitom,
da na vinograde ne padne uveče
kao kamen mlinski nad zgrčenim žitom.

Čuvajte mi zemlju, da se ne umori,
tu nabreklu zemlju, što je tako sočna
da na njoj do kraja ne može da gori
ni ljubav, ni život, ni noć bespomoćna.

Bez dna je ta čaša, duplja krvoločna,
bez dna je taj trbuh pun dima i žara,
strast nedogrela i kost crvotočna,
utvara, prevara i smrt užasno stara.

O, ne želim ništa; upij me do kraja,
usiši me celu, u sebe unesi
takvu punu gline, gustih zagrljaja,
kao zoru голу, голу me obesi

za usne, za uši, za ruke što znaju
gde vrištim ljubeći pre no mi smrt priđe,
gde šapućem luda ko dojke što ti daju
da piješ tu tamu s bradavice riđe.

14.

Brojim i gledam zadnje prste zori,
tople kike sunca u inju jaruga,
petla koji od svetla misli da sav gori
kao mrak i suza u snu moga druga,

dok ko gladne zebre, bol mog ljubavnika
juri stope moje kroz puste savane
i grli kolonu golih prognanika,
moje crne rane movama pljuvane.

Uzalud, ja tečem niz vodu nizvodno.
Ruke su mi tužne ko žene kad pobace.
O, kako bi htele te ruke da se bace,

krišom od goniča, po Srbiji podno,
da ljubav tešku prospem na mrtvace
kad ne smem na pijace i na selo rodno.

15.

Izlaze iz mene crna pokolenja...
Ne rađaj lance na rukama roblju,
oči mutne, što će od samog rođenja
igrati žmurke na slepome groblju.

O, nigde osmeha za moj osmeh - dete,
i nigde igre za to igralište.
Iz te zemlje rastu kletve i osvete,
za mrtve oči i prazno ratište.

Ja ne čujem sunce, njegov biljni savet,
ja ne slušam vetar, kišovite reči,
više ne znam šta ću, kad ću, gde ću leći,
šta sam kad ustajem: jutro ili avet.

Alge zamršene, mrsili vas vali,
s vama se igraju ribe i ostrige,
a moje su kose zamrsile brige
i uzdasi ljudi što su umirali.

Oči izgrebene slanim noktom suza,
kaljugom poruge, tugom pepeljuge,
ja ne vidim više raskorake duge
od mrkih hračaka, beočuga uza.

Kako svoju javu, ljubav vrtoglavu
gvožđu bure dati da je dnu povrati?
O, neću u vodu svoju vatru slati
niz glavu u Savu, morem zaboravu.